

Kultura Gudnja i primjeri importa u neolitiku Dalmacije

The Gudnja Culture and Examples of Imports in Neolithic Dalmatia

Pregledni rad

Prapovijesna arheologija

Review

Prehistoric archaeology

NIKŠA PETRIĆ

Križni rat 10

HR - 21450 Hvar

UDK/UDC 903.01(497.5Dalmacija)''634''*903.02(497.5Dalmacija)''634''

Primljeno/Received: 31. 03. 2004.

Prihvaćeno/Accepted: 01. 06. 2004.

Na neolitičkim nalazištima Dalmacije dugo je bila nalažena specifična dvobojna i trobojna keramika koja se bitno razlikovala od dotad poznate bojane keramike dalmatinskih neolitičkih kultura. Na nekoliko nalazišta ona se nalazi kao import, dok se u Veloj spilji na otoku Korčuli i u pećini Gudnji na poluotoku Pelješcu pojavljuje kao izrazita kulturna skupina srednjeg neolitika specifičnih keramografskih i ikonografskih značajki. Ona je svojedobno bila definirana kao kultura Gudnja, pod izrazitim utjecajem Dimini stila, te s odgovarajućim analogijama sa sličnim kulturama Maliq – Kamnik u Albaniji, te kulturama Scaloria i Serra d'Alto u Apuliji. Pluralizam kultura i komunikacije u pretpovijesti Jadrana nadopunjuju primjeri izravnog importa u neolitiku Dalmacije kao što su keramički primjerci iz Grčke i Apulije, sjekire od žada i nefrita, te kampinijenske sjekire.

Ključne riječi: Dalmacija, neolitik, kultura Gudnja, import, keramika, sjekire

For many years, specific bicolour and tricolour ceramics were found at Neolithic sites in Dalmatia which differed considerably from previously-known coloured ceramics of Dalmatian Neolithic cultures. At several sites it appears as an import, while in Vela Cave on the island of Korčula and in Gudnja Cavern on the Pelješac Peninsula it appears as a remarkable cultural group from the middle Neolithic with specific ceramographic and iconographic features. It was at one time defined as the Gudnja culture, under the marked influence of the Dimini style, with the corresponding analogies to similar cultures of Maliq-Kamnik in Albania, and the Sacloria and Serra d'Alto cultures in Apulia. The pluralism of cultures and communications in the Adriatic's prehistory are supplemented by examples of direct imports to Neolithic Dalmatia, such as ceramic examples from Greece and Apulia, jade and nephrite axes and Campignien axes.

Key words: Dalmatia, Neolithic, Gudnja culture, import, ceramics, axes

Kulturni sadržaj i zanimljivosti neolitika Dalmacije višestruko su značajni u kulturnoj povijesti Europe. Naime, ta sekvenca u razvoju europske civilizacije ima, pored grčkoga, albanskoga i talijanskog neolitika također i u Dalmaciji svoje izuzetne kulturne dosege u sklopu jadranskoga mediteranskog kruga. To, kao i u navedenim prostorima, izražavaju brojne kulturne skupine koje ukazuju na pluralizam kultura i raznovrsnosti izraza toga civilizacijskog razdoblja.

I pored dvanaestak značajnijih istraživanih nalazišta, samo su neki primjereno objavljeni, iz čega proizlazi dosta nerazumijevanja i nepoznavanja kulturnog sadržaja i mnogih nijansi neolitika Dalmacije. Stoga je samo pojedinim stručnjacima razumljiva kompleksnost toga neolitičkog sadržaja u kojem se i poneki arheolozi, koji se bave tom tematikom, teško snalaze. Ipak je, i pored toga, danas ponešto bolje poznat osnovni razvoj dalmatinskog neolitika sa svojim kulturama impreso, Danilo, Ripoli – Danilo, Gudnja i Hvar (PETRIĆ, 1976.; BATOVIĆ, 1979.). Međutim, mnogi još kulturni izrazi i pojave

iz tog razdoblja nisu ni objavljeni, ni razmatrani, što ćemo u ovom prilogu nastojati prikazati na nekim vrlo sadržajnim i izrazitim primjerima. Jedan od najizrazitijih je pojava određene specifične vrste bojane keramike koja se pojavljuje na dalmatinskim nalazištima, a bitno se razlikuje od poznatih kultura bojane keramike u Dalmaciji. Također i neki primjeri keramičkog i litičkog importa. Ponajprije ćemo prikazati primjere te bojane keramike po nalazištima na kojima je nađena.

U spilji Pokarvenik na otoku Hvaru bio je, uz keramiku hvarske kulture, nađen i ulomak šalice dvobojne keramike posebnog ornamenta (T. II., 3). G. Novak je smatrao taj ulomak uvozom keramike Dimini stila (NOVAK, 1949., 150.-157., T. II., 2; BATOVIĆ, 1979., T. XCVI., 7).

Iz Grapčeve spilje na otoku Hvaru potječu tri ulomka trobojne keramike s motivima spirale i meandra (T. I., 3; T. II., 10). Nađeni su u najnižem, donjem sloju s keramikom Hvar I i G. Novak ih je smatrao za Dimini uvoz (NOVAK, 1949., T. I., 1-2; T. II., 1; NOVAK, 1955., 51., 230.-231., T. I.; T. CCXXX.;

BATOVIĆ, 1979., T. XCVI., 2-3). Pri nedavnim istraživanjima također je nađen jedan ulomak trobojne keramike (FORENBAHER, KAISER, 2000., 16., sl. 5., 1).

Markova spilja na otoku Hvaru pružila je dosta primjeraka ove keramike u zahvalnom stratigrafskom kontekstu (T. I., 1-2; T. II., 1-2, 4-9). To su uglavnom primjerci trobojne keramike kojih oblici variraju od malih šalica (T. II., 1-2) (NOVAK, 1968., 307.-308., T. I., 5; T. XVII., 2; BATOVIĆ, 1979., T. XCVI., 8) do manjih posudica s istaknutim vratom (T. II., 4-6) (NOVAK, 1968., 246., T. I., 1; T. XVII., 5; BATOVIĆ, 1979., T. XCVI., 6), zatim nešto većih poluloptastih i kuglastih primjeraka (T. I., 1-2; T. II., 7-8) (NOVAK, 1974., 149.-150., T. II., 1-2; BATOVIĆ, 1979., T. XCVI., 1, 4), pa do izrazito većih kuglastih posuda s visokim ornamentiranim vratom (T. II., 9) (NOVAK, 1968., 292., T. II., 2; T. XVII., 1; BATOVIĆ, 1979., T. XCVII., 3, sličan primjerak). Ornamentalni osnovni motivi su spirala, meandar, romb, trokuti i polukrugovi s kojima je obično bila urešena i unutarnja strana ruba (T. I., 1-2; T. II., 1-2, 4-9).

Stratigrafski su primjerci ove keramike bili nađeni u sloju srednjega i mlađeg neolitika uz nalaze rytona, Ripoli keramike i keramike Hvar I do klasične hvarske kulture.

S nalazišta butmirske kulture Obre II u srednjoj Bosni potječu također nalazi bojane keramike (T. III., 1-5) koju je A. Benac sasvim razložno odredio kao primjerke jadranskog importa (BENAC, 1971., 109.-111., 131.-132., sl. 18., T. XXXI., 1-5; T. XLII.). Od toga su neki primjerci Ripoli – Danilo kulture, dok su ostali dvobojne i trobojne keramike o kojoj je riječ u ovom članku. Ovi primjerci su kvalitetno pečena keramika žućkastosive površine dok su motivi spirale, meandra i trokutasti oblici izvedeni crvenkastom bojom. Također je i s unutarnje strane ruba postojao ornament izveden od niza polukrugova. Ova je keramika u Obre II nađena u II. fazi butmirske kulture zajedno s keramikom Ripoli – Danilo kulture.

Primjerak posude trobojne keramike A. Benac je smatrao importom Serra d'Alto kulture iz Apulije (BENAC, 1971., 131.-132., sl. 18., T. XLII., 8).

Nalazi iz Jakasove spilje na otoku Korčuli potječu iz probnog iskopavanja G. Novaka 1951. g. (T. II., 11; T. IV., 6). Kulturni sloj je bio dosta plitak, 20-60 cm, a uz keramiku hvarske kulture bilo je nađeno dvobojne i trobojne keramike (ČEČUK, 1980., 32.-33., sl. 3., 1-9, 11; sl. 4.; sl. 5., 1). Jedan ulomak trobojne keramike (T. II., 11) predstavlja dio trbuha posude s ornamentom niza kombiniranih meandara obrubljenih sivosmeđim linijama te ispunjenih usporednim slikanim crtama (ČEČUK, 1980., sl. 5., 1). Drugi fragment, još neobjavljen, istih keramografskih svojstava kao i prethodni predstavlja veći dio poluloptaste zdjele koju ispunjava ornament od niza okomito postavljenih rombova, dok s unutarnje strane ruba ide motiv niza polukrugova. Vrlo su zanimljivi ulomci jedne vrlo velike posude, po čijoj se svjetlijoj i dobro glačanoj površini pružaju široke trake, izvedene crvenom bojom prije pečenja koje idu i preko ručki (T. IV., 6). Ovi fragmenti, uz slične iz Vele spilje, predstavljaju zasad rijetkosti u neolitiku Dalmacije.

Ravlića pećina se nalazi u zapadnoj Hercegovini sa sjeverne strane Biokova i sa svojim kulturnim sadržajem pripada neolitiku Dalmacije. U sloju s kraja faze II. A i početka faze II.

B pojavio se veliki ulomak bojane keramike koji je na nalazištu raritetan i izdvaja se keramografski i ikonografski od ostale keramike (MARJANOVIĆ, 1981., 25.-26., T. XV.). Posuda je crvenkaste boje, a bojanje je izvedeno prije pečenja. Ornament ide oko cijele posude, a čini ga niz velikih polukrugova s kružnim završecima, tj. trake svijetle boje obrubljene linijama tamnije boje. Inače, ova velika kuglasta posuda (vis. približno 60 cm) rijedak je primjer i u neolitiku Dalmacije.

Kod ovih šest nalazišta uočljivo je da ova keramika predstavlja import, a ne kulturnu dominantu u stratigrafskom profilu ovih nalazišta, s nešto većim brojem primjeraka u Markovoj spilji, što je i razumljivo s obzirom na veću istraženost tog objekta i blizinu Korčule i Pelješca.

To, naravno, decidirano ne tvrdimo i za Jakasovu spilju na Korčuli s obzirom na minimalnu istraženost tog nalazišta, a koja se nalazi u međuprostoru između Gudnje na Pelješcu i Vele spilje na zapadu otoka Korčule, jer se u njoj mogu očekivati nalazi kao u Gudnji i Veljoj spilji.

Kontinuirana arheološka istraživanja Vele spilje na otoku Korčuli kod Vele Luke od 1974. g. dala su i značajne nalaze, osobito iz neolitika i eneolitika. Kod istraživanja iz prosinca 1974. g. bilo je nađeno keramike hvarske kulture, te uz hvarsku i specifični veliki fragment dvobojne keramike koji je pripadao vrlo velikoj posudi – pitosu (ČEČUK, 1980., 25.-29., sl. 1-2.; sl. 3., 10, 12; ČEČUK, RADIĆ, 1995., 18.). Ulomak je fino glačan, svijetle žutosmeđe površine po kojoj se protežu široke crvene trake, izvedene prije pečenja, od kojih neke imaju polukružne ili spiralne oblike (ČEČUK, 1980., 28., sl. 2.; sl. 3., 10-11). Od istraživanja koja još traju, tek je nedavno objavljeno ponešto upotrebljivih podataka kao "preliminarni rezultati dosadašnjih istraživanja" (ČEČUK, RADIĆ, 1995.; ČEČUK, RADIĆ, 2001.). Keramografski to je izrazito kvalitetna keramika, gdje su motivi izvedeni prije pečenja. Oblici idu od malih šalica do poluloptastih zdjela, te manjih s istaknutim vratom, pa do većih kuglastih posuda s izraženim vratom. Kod dvobojne keramike motiv je obično izveden crvenkastom bojom, a kod trobojne je motiv obrubljen tamnijom sivosmeđom bojom. Ornamentalne motive čine spirale, meandri, rombovi, trokuti i drugi oblici vrlo često kombinirani. Svojevremeno je ukrašavanje i s unutarnje strane ruba motivima polukrugova, trokutića i drugih kombiniranih geometrijskih oblika. Stratigrafski ova keramika prevladava tijekom srednjeg neolitika, a i u vremenu hvarske kulture. Autori (ČEČUK, RADIĆ, 1995., 17.-23.; ČEČUK, RADIĆ, 2001., 88.-90., 102.-103., T. IV.) spominju ovu keramiku kao "velolučka kultura obojene keramike" i "srednji neolitik – velolučka kultura", ali pritom ni teorijski ni arheološki to ne prezentiraju ni pojašnjavaju u potrebitom kulturnom kontekstu.

Bitna je konstatacija da se u Veljoj spilji ova keramika pojavljuje kao dominantna, tj. kao definirani kulturni izraz koji bitno obilježava srednji neolitik, za kojom tada slijedi klasična hvarska kultura s nekim posebnostima u ornamentici. Dakle, prema "preliminarnim rezultatima dosadašnjih istraživanja" barem je ponešto razumljivija kulturna slika neolitičkih slojeva, pa se može ustvrditi da se u Veljoj spilji ova dvobojna i trobojna keramika (T. III., 6-8) pojavljuje kao izraziti keramografski stil obilježja kulturne skupine.

Tako su nalazi ove keramike iz Vele spilje stratigrafski i kulturološki ponajbolje potvrdili određene kulturne pojave u neolitiku Dalmacije koje su bile poznate i definirano utvrđene već više od trideset godina!

Naime, ova keramika je stratigrafski i kulturno najprije i ponajbolje nađena u pećini Gudnji kod Stona na poluotoku Pelješcu i definirana kao Gudnja kultura! Pećinu je od 1963. do 1968. g. istraživala S. Petrak, ali su nalazi do danas ostali neobjavljeni. Međutim, njezin kulturni sadržaj u osnovi je poznat arheolozima koji se bave pretpoviješću Dalmacije, što su neki brzo i dobro percipirali, a neki nisu ni do danas. Važno je bilo da je tako oštrouman arheolog, kao što je bio S. Dimitrijević koji je inače brzo percipirao probleme iz pretpovijesne arheologije, i na primjeru Gudnje bitno naznačio njezina osnovna obilježja neolitičkog sadržaja. "*Im mittelneolithischen Horizont in der Gudnja – Höhle (bei Ston, cca 40 km nordwestlich vom Dubrovnik) zeigt neuntdeckte Gudnja – Kultur neben Danilo – ähnlicher geritzten Ware auch bemalte, teilweise ziemlich diminiartige Gefäße. Dieser Horizont liegt unmittelbar auf einem impressokeramischen Horizont, der das ältere Neolithikum dieses Gebietes darstellt. Die Gudnja – Kultur ist als ein Zwischenglied in der Kulturkette griechisch – ionisch Küste – albanische Küste – Dalmatien der mittelneolithischen (in Griechenland spätneolithischen) Zeit zu betrachten*". (DIMITRIJEVIĆ, 1970., 115.). Iako sažeto, faktički je strukturalno, naznačio osnovne postavke ove kulture u neolitiku Dalmacije i šireg područja. Nešto kasnije je također samo kratko spomenuo: "*Gudnja je dala stratume impresso, protodanilske, gudnjanske i hvarske kulture neolitskih razdoblja*". (DIMITRIJEVIĆ, 1979., 368.).

Od te sažete strukturalne postavke S. Dimitrijevića, analizirajući neolitičke kulture Grčke i Albanije i pregledavši apulijske nalaze, te poznavajući građu s naših nalazišta i imajući uvid u kulturni sadržaj Gudnje, mogli smo 1976. g. nešto cjelovitije prikazati kulturno značenje te pećine i kulturu Gudnja kao izrazitu kulturnu skupinu u neolitiku Dalmacije (PETRIĆ, 1976., 295.-311.). Osnovno je da je kultura Gudnja sasvim samosvojna i prezentna kulturna pojava u neolitiku Dalmacije, koju keramografski i ikonografski obilježava niz značajki koje smo i ovdje iznijeli, opisujući njezinu dvobojnu i trobojnu keramiku s ornamentalnom motivikom spirale, meandra, romba, trokuta i njihovih i drugih kombiniranih geometrijskih oblika (PETRIĆ, 1976., 300.-304.). Također, u Gudnji je ova kultura i stratigrafski dobro definirana, a isto je to potvrđeno i u Veloj spilji, što upotpunjuju i nalazi na drugim (ovdje opisanim) nalazištima. U Dalmaciji ta kultura pripada srednjem neolitiku, a traje i početkom mlađeg neolitika hvarske kulture, kao što pokazuju izneseni nalazi i stratigrafski podaci.

Svojedobno je već napomenuto da je Gudnja kultura sa svojom svojstvenom ornamentikom pod izravnim kulturnim utjecajem Dimini stila (DIMITRIJEVIĆ, 1970., 115.; PETRIĆ, 1976., 301.). Također su bliske analogije s kulturom Maliq – Kamnik u Albaniji koja ima također svojstvenu diminoznu dekoraciju (PETRIĆ, 1976., 301.; KORKUTI, 1995.). Međutim, kod Gudnja kulture izrazito posebne su analogije i prožimanja s likovnim izrazom apulskih kultura Scaloria i Serra d'Alto. Određeni oblici posuda slični su sa Scaloria Alta i serra d'Alto kulturom, a osobito je to evidentno u ornamentici. Međutim,

može se reći da Gudnja kultura ima raznovrsniji ornamentalni repertoar (T. I.-II.). U tom kontekstu odnosa zanimljiva je i pojava u Jakasovoj i Veloj spilji dvobojne keramike velikih posuda (amfore – pitosi) sa širokim crvenim trakama (T. IV., 5-6). Naime, takva se keramika u Apuliji pojavljuje već u kulturi Passo di Corvo, a osobito u kulturi Scaloria Bassa (TINE, 1983., T. 105.-110.), no to su kulture starije faze srednjeg neolitika, dok je kod nas ova keramika stratigrafski nađena uz keramiku gudnjanske i hvarske kulture.

Dakle, to je zasad zanimljiv problem koji će vjerojatno budući nalazi bolje pojasniti. Primjerak iz Ravlića pećine u tom smislu također predstavlja zanimljiv primjer vrlo velike posude (MARIJANOVIĆ, 1981., T. XV.). Keramografski odgovara trobojnoj keramici Gudnja kulture, ali ikonografski takve motive imamo jedino u Danilu (KOROŠEĆ, 1958., T. XXXVIII., 8; T. XLVII., 3; T. XVII., 1-2; T. XVIII., 1, 3; T. XXXI., 4-5), što je također tema za buduća razmatranja. Kod analogija sa Scaloria Alta treba posebno napomenuti usporedbu s nalazima na San Domino, Tremiti (PALMA DI CESNOLA, 1967., 20.-30., Fig. 5.-6.), čiji primjeri imaju vrlo blisku ornamentiku s Gudnja kulturom, a i prostorno su vrlo blizu. Međutim, konkretnije analogije sa Serra d'Alto kulturom po oblicima posuda, a osobito ornamentici (T. I., 1, 3; T. II., 4-5, 7) tema je za nove prosudbe. U tom su smislu vrlo zanimljivi i odnosi prema stratigrafskim pokazateljima, budući da se Scaloria Alta i Serra d'Alto definiraju kao kulture srednjega do mlađeg neolitika (TINE, 1983., T. 126.). Sve su to elementi koje valja podrobnije analizirati kada za to bude vrijeme, s obzirom na prezentaciju arheološke građe.

Prema nalazima u Veloj spilji na Korčuli te u Markovoj spilji, vjerojatno će se moći razmatrati i neke varijante i nijanse kulture Gudnja, za što je preduvjet dobra i arheološki relevantna objava građe. Tako će se nakon višedesetljetnih istraživanja moći preliminarno odgovoriti i na pitanja o stupnjevanju kulturnih pojava ove tematike, jer "*Zasad se ne može govoriti o razvojnim stupnjevima, ali debljina naslaga, brojnost i svojstva nađenih predmeta upućuju na to da se vrijeme trajanja velolučke kulture podudara sa srednjim neolitikom. Stoga smatramo da će nakon budućih istraživanja biti moguća podjela i ove kulture na stupnjeve*" (ČEČUK, RADIĆ, 2001., 103.)!

Naravno, pritom treba uzeti u obzir da su i pored dobrih postavki o Gudnja kulturi koje su potvrdili i nalazi iz Vele spilje, ti naglasci ostali nerazmatrani u prikazu neolitika Dalmacije (BATOVIĆ, 1979.). Stoga se moglo dogoditi da cijela tabla Gudnja kulture s tipičnim primjerkom Ripoli kulture, bude svrstana pod "Mlađi neolitik jadranske zone – hvarska kulturna skupina" (BATOVIĆ, 1979., T. XCVI.), iako je odmah i vizualno očita posebnost te keramike i njezina razlika od hvarske kulture. Taj i drugi slični primjeri bit će razmatrani u drugom kontekstu, a ovdje je bilo osnovno naglasiti neke trenutke koji će se još bolje pojasniti u sljedećim razmatranjima.

Očito da je Gudnja kultura kulturna pojava u nizu egejsko-jonskoga i jadranskoga neolitičkoga kulturnoga kruga, s obilježjima bliskim kulturama Grčke, Albanije i Apulije, što očituje intenzivnu komunikativnost, osobito od razdoblja srednjeg neolitika. To ćemo ovdje nadopuniti i s nekim primjerima keramičkoga i litičkoga uvoza u neolitiku Dalmacije koji zorno potvrđuju to mišljenje (PETRIĆ, 1978.; PETRIĆ, 1994.; PETRIĆ, 1995.).

Već od starijeg neolitika postoje takvi podaci, pa je za to vrlo signifikantan primjer nalaza malene kamene stilizirane figurice iz Vrbice u obliku gljive, tzv. "čepići ili zatvarači za uši" ("ear-plugs", "Ohrenpflock") koja je vjerojatni egejski uvoz (BRUSIĆ, 1995., 8.-9., T. 4., 1; THEOCHARIS, 1973., 301., 332.). Drugi primjer s kraja starijeg neolitika bio bi lijep primjerak keramike (T. IV., 1) dobro glačane poluloptaste zdjele iz Markove spilje s ornamentom od niza okomitih i ukošenih uboda koji čine usporedne trake (NOVAK, ČEČUK, 1982., 28., T. XV., 1; BATOVIĆ, 1979., T. LXXVI., 8). Ulomak je izrazito različit od ostale prateće keramike, pa je očito da se radi o uvozu Guadone stila iz Apulije (MAYER, 1924., T. VIII., 11-12; TINE, 1983., T. 62., 7-8, 11; TINE, BERNABO BREA, 1980.).

Za srednji neolitik prevažan je nalaz fragmenta dna i donjeg dijela zdjele iz Markove spilje (T. IV., 2), tipične za Sesklo kulturu srednjeg neolitika Grčke (PETRIĆ, 1978., 24., 34.; PETRIĆ, 1994., 5., T. 2., 1; BATOVIĆ, 1979., 567., T. XCVIII., 6). Iz Grčke je i primjerak Dimini kulture iz Markove spilje koji ćemo tek objaviti, a treba napomenuti da je importa Dimini keramike nađeno i u Albaniji na nalazištima Kamnik i Cakran (PETRIĆ, 1978., 34.). Osobito je važan keramički nalaz u Markovoj spilji (T. IV., 3) Larissa kulture iz Grčke, nađen u sloju s keramikom Hvar I, dakle s početka hvarske kulture (NOVAK, 1974., 175., T. XI., 1). Svojedobno je u Kabinetu za arheologiju HAZU-a u Zagrebu prof. V. Milojević, ugledavši ovu keramiku, gotovo zapanjeno rekao: "Pa to je Larissa!" Nalaz predstavlja lijepi primjerak većeg dijela tipične poluloptaste posude Larissa kulture sa zahvalnim analogijama, a za nas je značajan i kao kronološki pokazatelj u razvoju mlađeg neolitika Dalmacije, odnosno hvarske kulture (PETRIĆ, 1978., 25., T. I., 2; PETRIĆ, 1994., 5., T. 2., 2).

Ne možemo izriječkom tvrditi, ali su primjerci keramike iz Jakasove spilje (T. IV., 6) i Vele spilje (T. IV., 5) (ČEČUK, 1980., sl. 2.; sl. 3, 10, 12) najvjerojatnije uvoz Scaloria kulture jer se razlikuju od keramike Gudnja kulture, a tipični su za apulsku keramiku "a fasce large", odnosno Scaloria kulturu. Najvjerojatnije je uvoz iz Apulije. Također, ne može se zasad izriječkom tvrditi, ali neki keramički primjerci nađeni u Gudnji, Veloj i Markovoj spilji su vjerojatni importi Serra d'Alto kulture (T. II., 4-5), što će se moći određenije predočiti kada budu objavljeni odgovarajući nalazi iz Vele spilje. Da su postojali izravni kontakti u tom smislu, pokazuju importi danijske kulture na Tremitima (PALMA DI CESNOLA, 1967., 32., Fig. 10., 8), te osobito nalazi keramike hvarske kulture na nalazištu Pulo di Molfetta (PETRIĆ, 1978., 27., T. 10.; PETRIĆ, 1994., 6.), od čega ovdje prikazujemo jedan tipičan hvarski primjerak (T. IV., 4) koji je i opisan (MAYER, 1924., 171., T. 111.), ali do našeg uviđaja bio je ostao nepoznat. Hvarske keramike je nađeno čak i na Liparima (BATOVIĆ, 1979., 570., 610., 626.).

U smislu importa izuzetno su značajni litički primjerci. Osim opsidijana nađenog u Gudnji, Veloj spilji, Markovoj spilji te u Danilu, Bribiru i Smilčiću, prezentniji su nalazi sjekira. Tako s Gargana potječe vrstan primjerak kampinijenske sjekire (T. V., 3) nađene u Markovoj spilji (ČEČUK, 1970.) Kampinijenska sjekira je nađena i u Danilu (KOROŠEĆ, 1958., T. XI., 5). Osobiti su nalazi, inače i u Europi raritetnih sjekira od žada i nefrita, čiji su primjerci nađeni u Dalmaciji izuzetni po specifičnosti svojih oblika i ljepoti izradbe (PETRIĆ, 1995.). Sjekire

od žada nađene su na otoku Krku, u Ražancu kod Zadra (T. V., 1-2) i Markovoj spilji (PETRIĆ, 1995.; PETRIĆ, 1996.). Svi su ti primjerci izuzetnog značaja i kvalitetne izradbe, pa ujedno predstavljaju izvrsne umjetničke dosege neolitičke kulture. Naravno, žad i nefrit su materijali iz sjeverne Italije, a jesu li u Dalmaciju ove sjekire dolazile u gotovim oblicima ili su ovdje izrađivane, pitanje je daljnje znanstvene obradbe. Zasad, izgleda, da su izrađivane u Dalmaciji.

Dakle, i ovi primjerci keramičkoga i litičkog uvoza iz Grčke, Apulije i sjeverne Italije sigurno očituju izrazitu komunikativnost ovog prostora u neolitiku. U tom je smislu pojava Gudnja kulture sa svojom osebjunostu i posebnostu likovnog izraza i bliskim kulturološkim relacijama s neolitičkim kulturama Grčke, Albanije i Apulije jasan pokazatelj kulturnog pluralizma i komunikativnosti neolitičkog svijeta Jadrana i Dalmacije, što potvrđuju i primjerci importa.

LITERATURA

- BATOVIĆ, Š., 1979., Neolit. Jadranska zona, *PJZ* II, Sarajevo, 473.-634.
 BENAC, A., 1971., Obre II, neolitsko naselje butmirske grupe na Gornjem polju, *GZMS* XXVI, Sarajevo, 5.-300.
 BRUSIĆ, Z., 1995., Naselje iz starijeg neolitika na Vrbici kod Bribira, *Diadora* 16-17, Zadar, 1.-49.
 ČEČUK, B., 1970., Kampinijen na istočnoj obali Jadrana, *AdriaticaPraehis*, Zagreb, 87.-104.
 ČEČUK, B., 1980., Vela i Jakasova špilja na otoku Korčuli, *IzdanjaHAD* 5, Zagreb, 25.-34.
 ČEČUK, B., RADIĆ, D., 1995., *Vela špilja, Pretpovijest otoka Korčule*, Katalog izložbe, Dubrovnik
 ČEČUK, B., RADIĆ, D., 2001., Vela špilja-preliminarni rezultati dosadašnjih istraživanja, *IzdanjaHAD* 20, Zagreb, 75.-118.
 DIMITRIJEVIĆ, S., 1970., Zur Frage der kannelierten Keramik in der Hvar-Kultur, *AdriaticaPraehis*, Zagreb, 105.-122.
 DIMITRIJEVIĆ, S., 1979., Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali, *PJZ* III, Sarajevo, 367.-379.
 FORENBAHER, S., KAISER, T., 2000., Grapčeva špilja i apsolutno datiranje istočnojadranskog neolitika, *VAHD* 92, Split, 9.-34.
 KOROŠEĆ, J., 1958., *Neolitska naseobina u Danilo Bitinju*, Zagreb
 KORKUTI, M., 1995., *Neolithikum und Chalkolithikum in Albanien*, Heidelberg
 MARJANOVIĆ, B., 1981., Ravlića pećina, *GZMS* XXXV-XXXVI, Sarajevo, 1.-97.
 MAYER, M., 1924., *Matera und Molfetta*, Leipzig
 NOVAK, G., 1949., Izvještaj o prehistorijskim istraživanjima otoka Hvara, *LjetJAZU* 55, Zagreb
 NOVAK, G., 1955., *Prehistorijski Hvar, Grapčeva špilja*, Zagreb
 NOVAK, G., 1968., Markova špilja na otoku Hvaru IV., *ARadRaspr* VI, Zagreb, 61.-179.
 NOVAK, G., 1974., Markova špilja na otoku Hvaru V., *ARadRaspr* VII, Zagreb, 75.-220.
 NOVAK, G., ČEČUK, B., 1982., Markova špilja VI, *ARadRaspr* VIII-IX, Zagreb, 11.-33.
 PALMA DI CESNOLA, A., 1967., Il Neolitico medio e superiore di San Domino (Arcipelago delle Tremiti), *Rivista di Scienze Preistoriche* XXII
 PETRIĆ, N., 1976., Prehistorijske kulture Pelješca, *PeljZbor* 1, Dubrovnik-Korčula, 295.-311.
 PETRIĆ, N., 1978., Komunikacije u prehistoriji Jadrana, *Materijali* XVI, Beograd, 21.-42.
 PETRIĆ, N., 1994., Pretpovijest jadranskog pomorstva, *Adrias* 4-5
 PETRIĆ, N., 1995., Sjekire od žadeita i nefrita u pretpovijesti Hrvatske, *Historiaarch* 26, Pula, 5.-27.
 PETRIĆ, N., 1997., Prapovijesni nalazi iz Ražanca kod Zadra, *Diadora* 18-19, Zadar, 1.-18.
 THEOCHARIS, D. R., 1973., *The Neolithic Civilisation, Neolithic Greece*, Athens
 TINE, S., BERNABO BREA, M., 1980., Il villaggio neolitico del Guadone, *Rivista di Scienze Preistoriche* XXV
 TINE, S., 1983., *Passo di Corvo e la civiltà neolitica del Tavoliere*, Genova

SUMMARY

The Gudnja Culture and Examples of Imports in Neolithic Dalmatia

The cultural content and interesting facets of Neolithic Dalmatia have multiple significance in Europe's cultural history. In addition to the Greek, Albanian and Italian Neolithic, this sequence in the development of European civilisation also produced exceptional cultural achievements in Dalmatia as a part of the Adriatic/Mediterranean sphere. As in the other regions mentioned above, this was expressed in numerous cultural groups which indicate the pluralism of cultures and the diversity of expression of this civilizational period.

Besides the approximately twelve more significant examined sites, only some of them were adequately published, which indicates a considerable lack of understanding for and ignorance of the cultural content and the many nuances of Neolithic Dalmatia.

For many years, specific bicolour and tricolour ceramics were found at Neolithic sites in Dalmatia which differed considerably from previously-known coloured ceramics of Dalmatian Neolithic cultures. At several sites it appears as an import, while in Vela Cave on the island of Korčula and in Gudnja Cavern on the Pelješac Peninsula it appears as a remarkable cultural group from the middle Neolithic with specific ceramographic and iconographic features. It was at one time defined as the Gudnja culture (DIMITRIJEVIĆ, 1970; PETRIĆ, 1976), under the marked influence of the Dimini style, with the corresponding analogies to similar cultures of Maliq-Kamnik in Albania, and the Sacloria and Serra d'Alto cultures in Apulia. The pluralism of cultures and communications in the Adriatic's prehistory are supplemented by examples of direct imports to Neolithic Dalmatia, such as ceramic examples from Greece and Apulia, jade and nephrite axes and Campignien axes.

What is fundamental is that the Gudnja culture is a completely self-contained cultural phenomenon in Neolithic Dalmatia, characterised in ceramographic and iconographic terms by a series of properties such as bicolour and tricolour ceramics with ornamental spiral, meander, rhomboid and triangular motifs, as well as combinations thereof and of other geometric forms. This culture at Gudnja is also stratigraphically well-defined, and the same has been confirmed in Vela Cave, supplemented by finds at other sites described here. In Dalmatia, this culture belonged to the middle Neolithic, and lasted even up to the beginning of the late Neolithic Hvar culture.

The direct cultural influence of the Dimini style on Gudnja culture, with its unique ornamentation, has already been mentioned. Other close analogies are the Maliq-Kamnik culture in Albania, which also has a unique Diminiesque decorative style. However, what makes the Gudnja culture so remarkable are the analogies and intermingling with the artistic expression of the Apulian Scaloria and Serra d'Alto culture. Certain pottery forms are similar to the Scaloria Alta and Serra d'Alto culture, and this is particularly evident in the ornamentation. Even so, it can be said that the Gudnja culture has a more diverse ornamental repertoire (Pl. 1-2). In this context of relations, the discovery of large bicolour vessels (amphorae and pithoi) with

broad red stripes (Pl. 4, 5-6) in Jakas' and Vela Caves is also interesting. Namely, such ceramics in Apulia already appeared in the Passo di Corvo culture, and especially in the Scaloria Bassa culture, but these are cultures from three phases of the middle Neolithic, while in Croatia such ceramics were stratigraphically discovered together with ceramics from the Gudnja and Hvar cultures. Thus, this is so far the most interesting problem that may be better clarified by future finds.

In the analogy with Scaloria Alta, it is particularly worthwhile to stress the comparison with the finds at San Domino, Tremiti, whose examples contain ornamentation very similar to the Gudnja culture, must be mentioned, and they are physically very close. But analogies with the Serra d'Alto culture are more concrete in terms of vessel forms, and particularly in terms of ornamentation (Pl. 1, 1, 3; Pl. 2, 4-5, 7), which shall be the topic of more specific examinations. In this sense, relationships with stratigraphic indicators are very interesting as well, since the Scaloria Alta and Serra d'Alto are defined as cultures of the middle to the late Neolithic.

According to the finds in Vela Cave on Korčula and Marko's Cave, some variants and nuances of the Gudnja culture may be examined, which is a condition for sound and archeologically relevant publication of the materials.

It is apparent that the Gudnja culture is a phenomenon in the chain of the Aegean-Ionian and Adriatic Neolithic cultural spheres, with properties similar to the cultures in Greece, Albania, and Apulia, which is reflected in intense communications, particularly since the period of the middle Neolithic. This shall be supplemented here with some specific examples of ceramic and lithic imports in Neolithic Dalmatia which clearly confirm this view.

There are already such data from the earlier Neolithic, and very significant to this are examples of stylised stone figurines in Vrbica in the form of mushrooms, so-called "ear-plugs" ("Ohrenpflock"), which are probably an Aegean import. Another example from the end of the earlier Neolithic is a beautiful ceramic specimen (Pl. 4, 1) of well-polished semi-spherical bowl from Marko's Cave, with ornamentation consisting of a series of horizontal and slanted incisions that form parallel lines. The fragment greatly differs from the other accompanying ceramics, so it is obvious that this is an import of the Guadone style from Apulia.

A fragment of the bottom and lower portion of a bowl from Marko's Cave (Pl. 4, 2) are extremely important to the middle Neolithic, as it is typical of the Sesklo culture of the middle Neolithic in Greece. The Dimini culture specimen found in Marko's Cave, yet to be published, also originates from Greece, and it should be noted that imports of Dimini ceramics were also found in Albania at the Kamnik and Cakran sites. A ceramic find from Marko's Cave (Pl. 4, 3) as an exponent of the Larissa culture of Greece found in a layer with Hvar I ceramics (thus, from the very beginning of the Hvar culture) is particularly important. Once, in the Archaeology Department of the Croatian Academy of Arts and Science in Zagreb, Prof. V. Miložić, upon seeing this piece, said almost with dismay: "Why, this is a Larissa!" The find is a handsome example of the larger part of a semi-spherical bowl of the Larissa culture with gratifying analogies, and for us it is significant as a chro-

nological indicator in the development of the later Neolithic in Dalmatia, i.e. the Hvar culture.

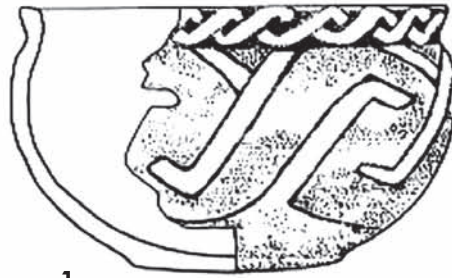
We cannot explicitly claim, but the examples of ceramics from Jakas' Cave (Pl. 4, 6) and Vela Cave (Pl. 4, 5) are probably imports from the Scaloria culture, because they differ from the ceramics of the Gudnja culture, while they are typical of the Apulian ceramics "a fasce large", or Scaloria culture. Most likely they are imports from Apulia. Also, even though it cannot be explicitly claimed at this point, some of the ceramics found in Gudnja Cavern, and in Vela and Marko's Caves, are probably imports from the Serra d'Alto culture (Pl. 2, 4-5), which will be possible to observe with greater certainty once the appropriate finds from Vela Cave are published. That direct contacts did exist in this sense is shown by imports of the Danilo culture on the Tremiti, and particularly the Hvar culture ceramic finds at the Pulo di Molfetta site, of which we show one typical Hvar example here (Pl. 4, 4). Hvar ceramics were even found at Lipari.

When speaking of imports, lithic examples are exceptionally significant. Besides the obsidian found at Gudnja Cavern and in Vela and Marko's Caves, and at Danilo, Bribir and Smilčić, axe finds are even more present. Thus, an excellent example of a Campignien axe (Pl. 5, 3) from Gargano was

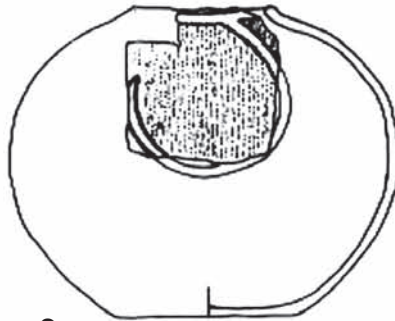
found in Marko's Cave. A Campignien axe was also found at Danilo. Outstanding artefacts, otherwise rarities in Europe – axes made of jade and nephrite – were found in Dalmatia. They stand out due to their specific form and the beauty of their production. Jade axes were found on the island of Krk, at Ražanac near Zadar (Pl. 5, 1-2) and in Marko's Cave. All of these examples are particularly important and their crafting is very high quality, so they also reflect the exceptional artistic achievements of Neolithic culture. To be sure, jade and nephrite are materials from northern Italy, and whether these axes came to Dalmatia finished or they were crafted locally is a question for further scholarly consideration. At this point, it looks as though they were made in Dalmatia.

Thus, even these examples of ceramics and lithic imports from Greece, Apulia and northern Italy certainly indicate the marked openness to communication of this area during the Neolithic. In this sense, the appearance of the Gudnja culture, with its uniqueness and specific artistic expression and close cultural relations with Neolithic cultures in Greece, Albania and Apulia clearly indicates the cultural pluralism and communicativeness of the Neolithic world of the Adriatic and Dalmatia, which is proven by the examples of imports.

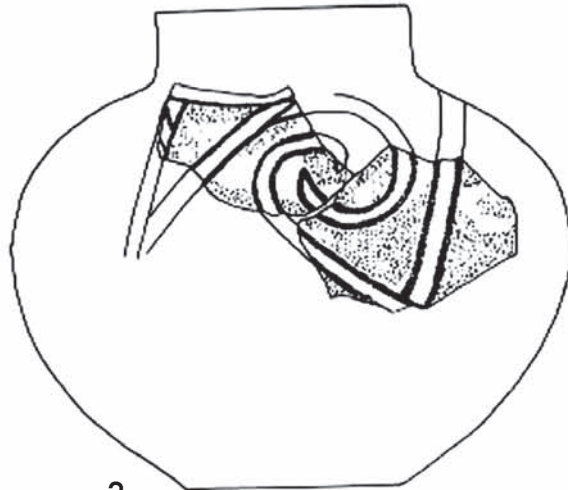
T. 1.

1

2

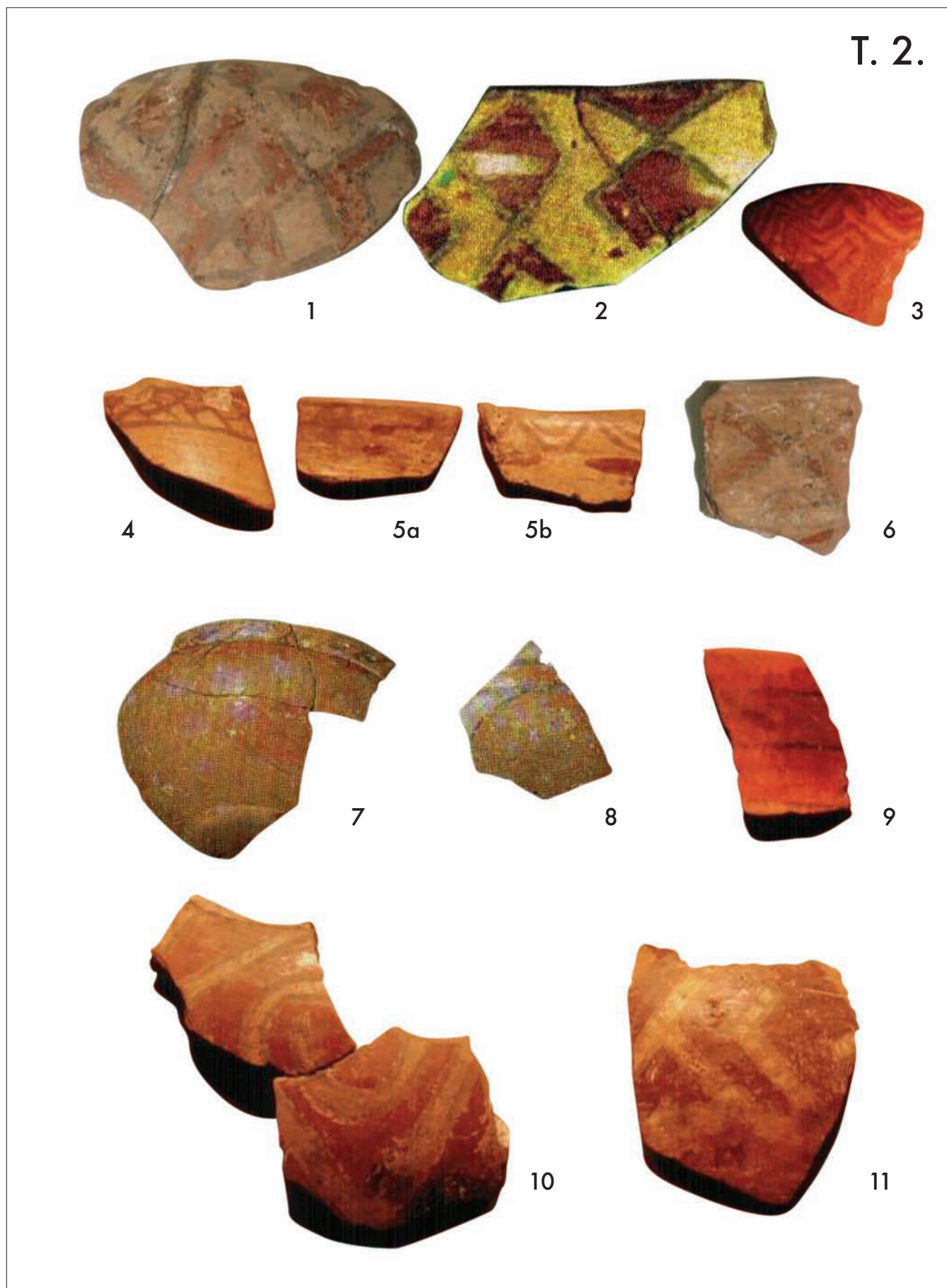

3

T. 1. Neki oblici Gudnja kulture: 1-2 Markova spilja; 3 Grapčeva spilja

Pl. 1 Some forms of Gudnja culture: 1-2 Marko's Cave; 3 Grapčeva Cave

T. 2. Keramika Gudnja kulture: 1-2, 4-9 Markova spilja; 3 Pokarvenik; 10 Grapčeva spilja; 11 Jakasova spilja

Pl. 2 Gudnja culture pottery: 1-2, 4-9 Marko's Cave; 3 Pokarvenik; 10 Grapčeva Cave; 11 Jakas' Cave

T. 3.

1

2

3

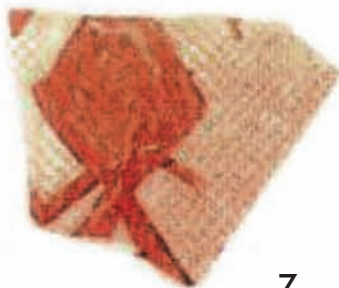
4

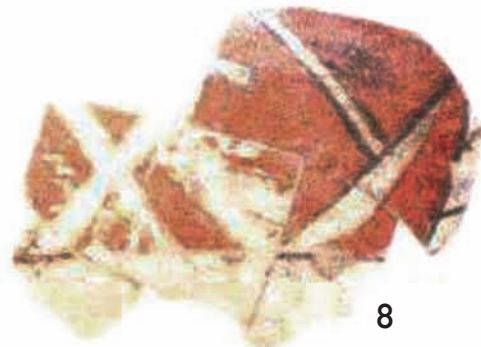
5

6

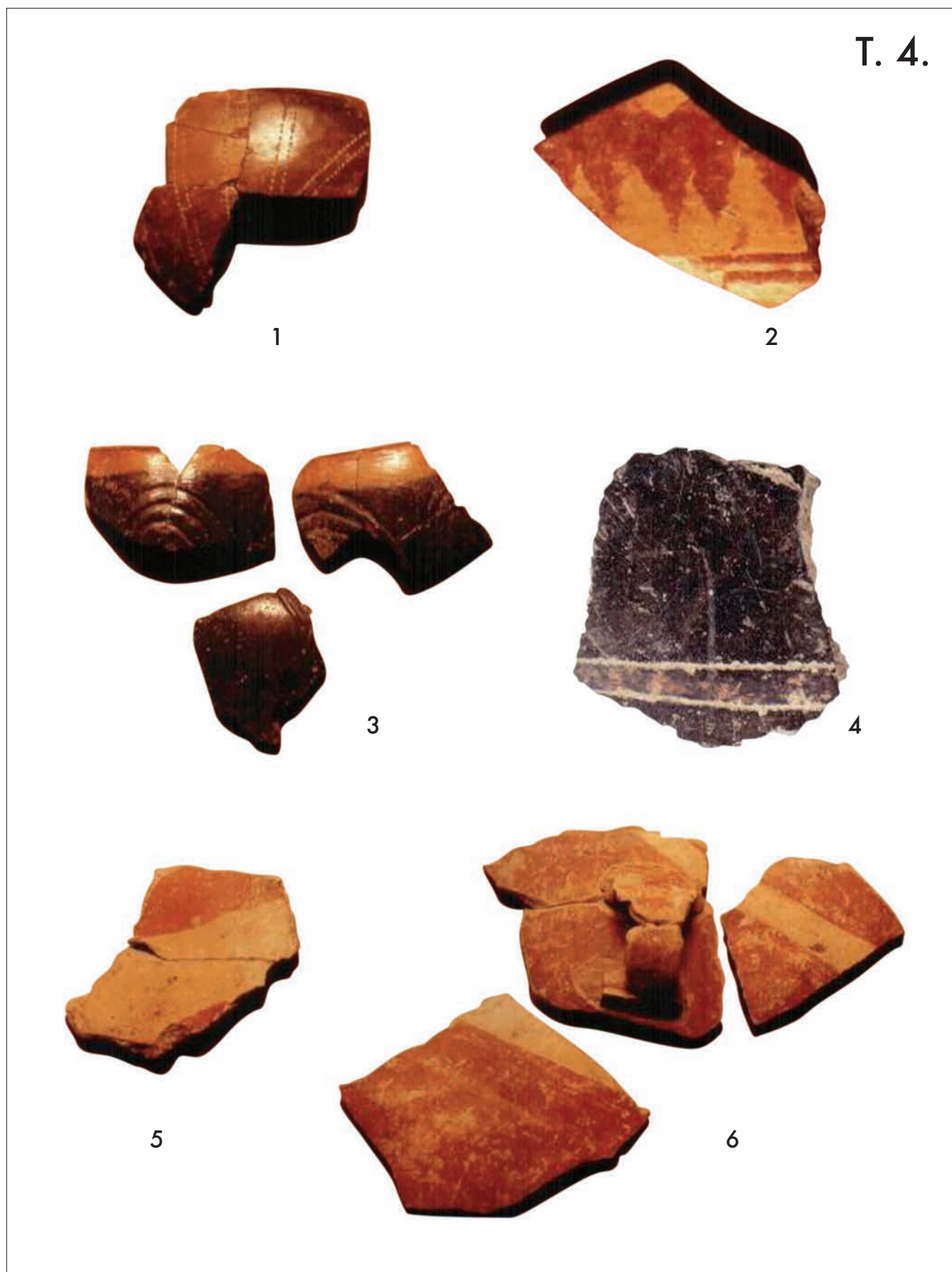
7

8

T. 3. Keramika Gudnja kulture: 1-5 Obre II; 6-8 Vela spilja

Pl.3 Gudnja culture pottery: 1-5 Obre II; 6-8 Vela Cave

T. 4. Importirana keramika: 1 Guadone; 2 Sesklo; 3 Larissa: Markova spilja; 4 hvarska keramika: Pulo di Molfetta; 5 Scaloria (?): Jakasova spilja

Pl. 4 Imported ceramics: 1 Guadone; 2 Sesklo; 3 Larissa: Marko's Cave; 4 Hvar ceramics: Pulo di Molfetta; 5 Scaloria (?): Jakas' Cave

T. 5.

T. 5. Sjekire od žada: 1-2 Ražanac; Sjekire od nefrita: 4 Markova spilja, 5 Vrbnik, Krk; Kampinijenska sjekira: 3 Markova spilja

Pl. 5 Jade axes: 1-2 Ražanac; nephrite axes: 4 Marko's Cave, 5 Vrbnik, Krk; Campignien axe: 3 Marko's Cave

